

Grzegorz Skrobotowicz

RYS HISTORYCZNY, ROLA I ZNACZENIE KAPELANA –
PRZYWÓDCY DUCHOWNEGO W WIĘZIENNICTWIE
NA PRZYKŁADZIE USA

WPROWADZENIE

Zakład karny, nazywany potocznie więzieniem, jest szczególną formą instytucji totalnej [Goffman 2006, 316-17] o charakterze izolacyjnym, która została stworzona przez państwo [Niedźwiecka 2019, 91]. W ciągu długiej historii światowego więziennictwa, przywódcy duchowi i instytucje religijne wywarły ogromny wpływ na sposób traktowania, oddziaływania oraz resocjalizacji przestępców.

Najbardziej znaczący wpływ religii na więźniów wywarło utworzenie regularnego duszpasterstwa. Kapelani więzienni, jako pierwsi wśród personelu więziennego, zapewniali osadzonym edukację oraz doradzali w sposobie dalszego życia „na wolności”. Obecnie wielu osadzonych praktykuje swoje wyznanie indywidualnie lub w ramach zorganizowanego programu religijnego. Programy te są powszechne w zakładach karnych i aresztach śledczych, a badania amerykańskich naukowców wskazują, że w jednostkach penitencjarnych znajdujących się na terenie USA¹, co najmniej jeden

DR GRZEGORZ SKROBOTOWICZ – Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II; adres do korespondencji: Al. Raławickie 14, 20-950 Lublin, Polska; e-mail: grzegorz.skrobotowicz@kul.pl; <https://orcid.org/0000-0002-0882-0236>

¹ Zob. <https://www.pewresearch.org/short-reads/2024/03/05/key-findings-about-religious-restrictions-around-the-world-in-2021/> [dostęp: 03.04.2024].

Artykuły w czasopiśmie dostępne są na licencji Creative Commons Uznanie autorstwa – Użycie niekomercyjne – Bez utworów zależnych 4.0 Międzynarodowe (CC BY-NC-ND 4.0)

na trzech osadzonych w trakcie odbywania kary pozbawienia wolności uczestniczy w jakimś programie religijnym².

1. USA – TŁO HISTORYCZNE³

Większość bezpośredniego wpływu religii na pensjonariuszy została osiągnięta dzięki pracy kapelanów więziennych. Uważa się, że termin „kapelan” pochodzi od łacińskiego słowa „capella” oznaczającego płaszcz. W IV w. n.e. współczesne znaczenie rozwinęło się na podstawie historii o żołnierzu imieniem Martin, który podzielił się swoim płaszczem z żebrakiem. Tej nocy Martinowi śniło się, że Chrystus przyszedł do niego we śnie. Wkrótce zrezygnował ze służby w wojsku, aby służyć jako „żołnierz Boży”. Marcin z Tours został później kanonizowany przez Kościół katolicki, a jego płaszcz stał się relikwią i został umieszczony w kaplicy. Słowo „kapelan” zaczęło oznaczać „strażnika płaszcza” i obecnie wzywa tych, którzy mają motywację religijną, do opieki nad potrzebującymi, w tym więźniów⁴.

Wpływ i praktykowanie religii w zakładach karnych są tak stare, jak historia samego więziennictwa. Już od wieków kościoły i klasztory były jednymi z pierwszych instytucji udzielających azylu osobom oskarżonym o popełnienie przestępstw. Pierwszego wprowadzenia religii do więzień dokonywali prawdopodobnie przywódcy religijni, którzy sami przebywali w przymusowym odosobnieniu. Biblijne historie obejmują takich osadzonych, jak m.in.: Józef i Jeremiasz w Starym Testamencie oraz Jan Chrzciciel, Piotr, Jan i Paweł w Nowym Testamencie. Począwszy od czasów Konstantyna Wielkiego⁵, wczesny Kościół chrześcijański, kierując się miłosierdziem, udzielał azylu domniemanym sprawcom przestępstw, którzy, gdyby nie izolacja, zostaliby okaleczeni lub nawet straceni. Więzienie podlegające jurysdykcji kościelnej stało się substytutem kary cielesnej lub kary śmierci. W średniowieczu Kościół rzymskokatolicki rozwinął techniki karne, stosowane

² Zob. <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0047235208000858> [dostęp: 15.06.2024].

³ Zob. <https://www.scranton.edu/faculty/dammerh2/ency-religion.shtml> [dostęp: 11.06.2024].

⁴ Zob. <https://mite.org.uk/blog/so-what-is-a-chaplain> [dostęp: 27.05.2024].

⁵ Zob. <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Konstantyn-I-Wielki;3925226.html> [dostęp: 27.12.2024].

później w państwach świeckich, takie jak np. cela klasztorna, która służyła jako miejsce odosobnienia, izolacji i karania przestępców. W większości krajów europejskich w XV w. powszechnie obowiązywał zwyczaj, stopniowo ograniczany w kolejnych stuleciach, że w okresie Wielkanocy następowało kierowanie prośb przez przywódców kościelnych do panujących władców o ulaskawienie lub złagodzenie kary dla przestępców odbywających karę pozbawienia wolności. W wielu przypadkach prośby takie spotykały się z akceptacją i przychylnością panujących.

W 1593 r. protestanci z Amsterdamu zbudowali dom poprawczy dla kobiet, a w 1603 r. dla mężczyzn. W Rzymie w 1703 r. papież Klemens XI zbudował słynne więzienie św. Michała (The Ospizio di San Michele a Ripa Grande) pełniące różnorakie funkcje. Kompleks funkcjonował jako dom poprawczy dla młodszych przestępców, ale także był schronieniem dla starców i sierot, tym samym stając się jednocześnie więzieniem, domem poprawczym i przejściowym oraz przytuliskiem kładącym nacisk na separację, ciszę, pracę i modlitwę (*Ora et labora*). Jeszcze w XVIII w. więzienie watykańskie nadal służyło jako wzorcowy projekt instytucji penitencjarnej dla Europy i Ameryki Północnej.

Działalność duszpasterska powstała prawdopodobnie nieformalnie we wczesnych latach Kościoła chrześcijańskiego, ale została sformalizowana pod koniec XIV w., kiedy założono zakon Misericordia, aby zapewniać pomoc i pocieszenie więźniom skazanym na śmierć⁶. W 1733 r. parlament brytyjski upoważnił sędziów do mianowania kapelanów we wszystkich więzieniach⁷.

Pierwsi osadnicy, którzy przybyli do Ameryki Północnej, przywieźli ze sobą zwyczaje i regulacje prawne z krajów swojego pochodzenia. Ze Zjednoczonego Królestwa Wielkiej Brytanii i Irlandii Północnej, przyplłynęły narzędzia i przedmioty służące do wymierzania kar cielesnych: pręgierz, dyby i słup do biczowania. W XVIII w. izolowanie przestępców od współwięźniów stało się akceptowaną praktyką więzienną. Uważano, że długoterminowa izolacja połączona z dogłębnymi dyskusjami z duchowieństwem doprowadzą skazanych do pokuty i skruchy, czyli żalu za swoje grzechy. Stąd wywodzi się termin „zakład penitencjarny” czyli „zakład dla pokutników / skruszonych”⁸.

⁶ Zob. https://museo.misericordia.firenze.it/?page_id=1804&lang=en [dostęp: 09.05.2024].

⁷ Zob. <https://core.ac.uk/download/pdf/223094646.pdf> [dostęp: 16.07.2024].

⁸ Zob. <https://english.stackexchange.com/questions/394314/repentant-vs-penitent> [dostęp: 30.04.2024].

Za wiele reform amerykańskiego więziennictwa odpowiadali głównie kwakrzy z West Jersey i Pensylwanii. Rozwinęli oni ideę zastąpienia kar cielesnych, karami niecielesnymi i połączenia idei więzienia z przytułkiem. Prototypem tego reżimu było więzienie przy Walnut Street w Filadelfii, którego styl odzwierciedlał wiarę kwaków w zdolność człowieka do reformy poprzez refleksję i dokuczające wyrzuty sumienia⁹.

W XIX w., kiedy system więzienny z Auburn [de Beaumont i de Tocqueville 2018, 57-61], w stanie Nowy York, zapoczątkował pracę dzienną, zamykanie w izolatce w porze nocnej nadal było normą w praktyce penitencjarnej [Johnston 2016, 24-28]. Uważano, że przymusowe osadzenie w odosobnieniu służy temu samemu celowi pokuty, co zamknięty zakład karny. Wiara w edukację, jako narzędzie ograniczania działalności przestępczej, również pomogła w rozwoju religii za więziennymi murami. Ze względu na ograniczone budżety zakładów penitencjarnych w wielu amerykańskich więzieniach często wzywano kapelanów do pełnienia także funkcji nauczycieli i wychowawców. „Nauczanie” często polegało na tym, że kapelan stał w ciemnym korytarzu z latarnią zawieszoną na kratkach celi i wychwalał cnotę pokuty, czym próbował oddziaływać na zatwardziałe sumienia skazańców¹⁰.

Pierwsi kapelani więzienni w Stanach Zjednoczonych zajmowali stanowiska o mało istotnym znaczeniu, co nie jest zaskakujące, biorąc pod uwagę, że byli częścią systemu stworzonego przez grupy religijne, a nie administrację rządową lub federalną. Byli odpowiedzialni za odwiedzanie więźniów, świadczenie posług religijnych (np. głoszenie kazań), a także pełnili dodatkowe funkcje: nauczycieli, bibliotekarzy i kronikarzy. Czasami kapelan mógł także pełnić rolę rzecznika osadzonych, gdy pojawiał się zarzut tzw. „niewłaściwego / nieodpowiedniego traktowania” więźniów przez administrację jednostki penitencjarnej. Wielu administratorów więzień, zwłaszcza w okresie rozwoju zakładów penitencjarnych, uważało duszpasterstwo jedynie za przeszkodę w prowadzeniu więzienia i „krótkiego” trzymania osadzonych. Twierdzili, że jest ono niepotrzebne, ponieważ miejsce kapelanów w grupie roboczej ds. poprawczych zajęli eksperci: nauczyciele, psycholodzy i profesjonaliści z innych specjalności. Dla wielu funkcjonariuszy więziennych kapelani byli często naiwni i łatwo manipulowani przez więźniów, jak

⁹ Zob. <https://www.ushistory.org/birch/plates/plate24.htm> [dostęp: 01.06.2024].

¹⁰ Zob. <https://www.britannica.com/topic/Auburn-system> [dostęp: 01.04.2024].

również mieli niewielkie możliwości wprowadzenia jakichkolwiek realnych zmian w sposobie funkcjonowania zakładów karnych¹¹.

W XX w. rola kapelana została rozszerzona o koordynację i organizowanie wolontariuszy, ułatwianie wizyt w ramach przepustek „na wolność”, zawieranie kontraktów na zewnętrzne usługi religijne oraz szkolenie administratorów i personelu więziennego w zakresie podstawowych zasad, rytuałów i artefaktów nietradycyjnych grup wyznaniowych. W przypadku, gdy pojedyncza osoba lub nieliczna grupa osadzonych deklarowała chęć praktykowania religii, która nie była dostępna w więzieniu, do instytucji można było sprowadzić kapelana kontraktowego, wolontariusza zewnętrznego lub doradcę duchowego, aby pełnił odpowiednią posługę więźniom. Istotne reformy nastąpiły dopiero w latach dwudziestych i trzydziestych XX w., kiedy to wyłonił się Ruch Duszpasterstwa Klinicznego [Hart i Div 2010, 536-46]¹². Ruch rozpoczął poważne badania nad zastosowaniem zasad, sposobów i metod stosowania religii w placówkach poprawczych. Zaowocowało to pojawieniem się i rozwojem, od lat trzydziestych do sześćdziesiątych XX w., wykwalifikowanych zawodowych kapelanów, którzy potrafili połączyć religię z ideami resocjalizacji.

Obok kapelanów, długą tradycję w zakresie oddziaływania na osadzonych mają wolontariusze. W ciągu ostatnich 200 lat wiele grup religijnych przybyło do zakładów karnych, aby świadczyć posługę religijną osadzonym. Jedną z najbardziej znanych orędowniczek ochotników w zakładach karnych była Maud Ballington Booth, synowa Williama Booth’a, założyciela Armii Zbawienia¹³. Obecnie wolontariusze są niezbędni w programach wyznaniowych i bez ich zaangażowania udział więźniów w uczestnictwie w praktykach religijnych z pewnością byłby ograniczony. Kapelani i inni przedstawiciele związków wyznaniowych nie byłoby w stanie efektywnie służyć dużej liczbie i różnorodności więźniów przebywających w amerykańskich stanowych oraz federalnych zakładach karnych.

¹¹ Zob. <https://orca.cardiff.ac.uk/id/eprint/29120/1/Chaplaincy%20Report%20Final%20Draft%20%283%29.pdf> [dostęp: 28.05.2024].

¹² Z języka angielskiego: *The clinical pastoral movement*, zob. <https://www.jstor.org/stable/40961605> [dostęp: 09.06.2024].

¹³ Z języka angielskiego: *The Salvation Army*, zob. <https://www.salvationarmy.org/> [dostęp: 10.07.2024].

2. RELIGIE I ZWIĄZKI WYZNANIOWE W AMERYKAŃSKICH ZAKŁADACH KARNYCH

Najczęściej występujące religie wśród skazanych w Stanach Zjednoczonych odzwierciedlają ogólną różnorodność wyznaniową w całym kraju [Whitehead, Jones, i Braswell 2008, 239]. Wśród skazanych, podobnie jak w całej populacji ludności USA, dominują wyznania chrześcijańskie, z protestantyzmem i katolicyzmem na czele. Według danych z 2023 r., 68,3% mieszkańców USA identyfikuje się jako chrześcijanie, w tym 33% jako protestanci, 22% jako katolicy i 13% jako inni wyznawcy chrześcijaństwa. Pozostałe religie, takie jak judaizm, islam, buddyzm oraz różne inne wyznania chrześcijańskie, również są obecne wśród skazanych, choć w mniejszych proporcjach. Warto zauważyć, że w ostatnich latach obserwuje się wzrost liczby osób niezwiązanych z żadną religią, co może być spowodowane sekularyzacją społeczeństwa i symultanicznie mieć wpływ także na strukturę religijną wśród skazanych¹⁴.

Poszczególne rodzaje grup religijnych różnią się od siebie w zależności od typu więzienia i stanu, w którym są umiejscowione. Prawie wszystkie stanowe i federalne zakłady karne zapewniają wsparcie przynajmniej dla czterech tradycyjnych grup wyznaniowych, tj. dla katolików, protestantów, muzułmanów i Żydów. Wraz ze zmianami etnicznymi i społecznymi następującymi w Stanach Zjednoczonych Ameryki, w zakładach karnych zaczęło pojawiać się wiele nowych grup wyznaniowych. Obejmowały one odmiany wyżej wymienionych czterech tradycyjnych grup, a także hinduizm, mormoni, rdzenni Amerykanie, buddyści, rastafarianie, religie latynoskie (kuranteryzm, santeria, espiritismo), świadkowie Jehowy, i dwie najnowsze grupy wyznaniowe: wyznawcy czarów i satanizmu¹⁵.

Programy i praktyki religijne prowadzone przez różne środowiska wyznaniowe różnią się w zależności od przekonań danej grupy, zainteresowań osadzonych, ilości czasu i miejsca dostępnego w więzieniu, kompetencji personelu religijnego oraz wsparcia władz więziennych. W dużej powierzchniowo i licznie jednostce penitencjarnej, codziennie odbywają się nabożeństwa religijne. Typowy dzień może obejmować studium Biblii, mszę katolicką, islamskie Ta'Leem, spotkanie członków gminy żydowskiej, hiszpań-

¹⁴ Zob. <https://news.gallup.com/poll/358364/religious-americans.aspx> [dostęp: 11.07.2024].

¹⁵ Zob. <https://journals.openedition.org/assr/22748> [dostęp: 10.07.2024].

ską grupę ewangelizacyjną i ceremonię szalasu rdzennych Amerykanów. Więzienie, w którym przebywa mniej zróżnicowana grupa osadzonych, może zapewniać jedynie główne niedzielne nabożeństwa i jedną lub dwie grupy studium Biblii w tygodniu. Areszty śledcze (rozumiane jako instytucje dla więźniów krótkoterminowych oraz oczekujących na proces lub przeniesienie do innej jednostki) mogą ograniczyć praktykę religijną do jednego nabożeństwa dla wszystkich wyznań, zwanego nabożeństwem ekumenicznym, lub nawet prowadzić wyłącznie posługę w celi, podczas której duchowni różnych wyznań odwiedzają więźniów indywidualnie, o ile względy bezpieczeństwa na to pozwalają. W wielu placówkach przebywają więźniowie, którzy decydują się na bardziej prywatne praktykowanie wiary i nie uczestniczą w żadnych formalnych nabożeństwach. W takim przypadku więźniowie mogą rozwijać własną „osobistą religię”, która składa się z połączenia tradycyjnego i nietradycyjnego punktu widzenia oraz rozumienia wiary¹⁶.

Przepisy aktów wykonawczych obowiązujących w więzieniach na ogół pozwalają na posiadanie kilku przedmiotów religijnych i jednostkowej, odpowiedniej odzieży. Do przedmiotów dozwolonych, w różnych instytucjach penitencjarnych, zaliczają się: księgi święte (np.: Biblia czy Koran), koraliki religijne (np.: różaniec), opaski na głowę, olejki modlitewne, dywaniki modlitewne, święte fajki, woreczki na lekarstwa, medaliony, pióra i święte rośliny oraz filakterie, czyli małe pudełka zawierające cytaty z Pism Hebrajskich¹⁷.

Oprócz regularnych programów wyznaniowych, w niektórych zakładach poprawczych, odbywają się również specjalne seminaria naukowe poświęcone wierze. Zajęcia te prowadzone są przez różne grupy wyznaniowe, odbywają się kilka razy w roku i prowadzone są przez wolontariuszy, którzy odwiedzają instytucję na dwu lub trzydniowe sesje. Celem seminariów jest motywowanie więźniów do nawrócenia się na religię, co powinno doprowadzić osadzonych do lepszego życia, wolnego od przestępczości. Do najpopularniejszych „seminariów więziennych” należą: *Prison Fellowship*¹⁸ oraz *Bill Glass – Behind the Walls*¹⁹. Liczba i rodzaj seminariów różnią się w zależności od lokalizacji instytucji oraz dostępnych wolontariuszy, a także zainteresowania osadzonych udziałem w nich.

¹⁶ Zob. <https://orca.cardiff.ac.uk/id/eprint/29120/1/Chaplaincy%20Report%20Final%20Draft%20%283%29.pdf> [dostęp: 20.06.2024].

¹⁷ Zob. <https://journals.openedition.org/assr/22748> [dostęp: 11.08.2024].

¹⁸ Zob. <https://www.prisonfellowship.org/> [dostęp: 31.03.2024].

¹⁹ Zob. <https://www.behindthewalls.com/> [dostęp: 26.04.2024].

3. GWARANCJE RELIGIJNE ZAWARTE W KONSTYTUCJI STANÓW ZJEDNOCZONYCH AMERYKI PÓŁNOCNEJ

System penitencjarny w USA [Matwiejuk 2019, 154] jest jednym z najliczniejszych na świecie [Brook 2015, 194]. Według danych opublikowanych przez World Prison Brief, całkowita liczba więźniów (wliczając tymczasowo aresztowanych) wynosiła 1.808.100 osadzonych (2022 r.²⁰) przy oficjalnej pojemności systemu więziennego na poziomie 2.163.235 miejsc²¹ znajdujących się w 4.455 placówkach penitencjarnych²². Wskaźnik populacji więziennej wynosił 541 (na 100.000 mieszkańców kraju przy szacunkowej populacji kraju wynoszącej 334,1 miliona na koniec 2022 r.) i jest aktualnie najwyższym wskaźnikiem uwięzienia spośród wszystkich państw demokratycznych²³. Poziom obłożenia (na podstawie oficjalnej pojemności) wynosił 95,6%, jednak w poszczególnych podmiotach przekroczony był poziom 100% (0,19-80,9% w więzieniach lokalnych, 130,0% w więzieniach federalnych, ok. 103,4% w więzieniach stanowych).

Wielu „pensjonariuszy” więzień uważa, że kapelani to jedni z najistotniejszych pracowników jednostek penitencjarnych. Duchowni więzienni urzeczywistniają zapisy Karty Praw²⁴ zawartej w Konstytucji Stanów Zjednoczonych²⁵, ponieważ, mimo że osadzeni utracili wiele innych swobód, Pierwsza poprawka do Konstytucji Stanów Zjednoczonych stanowi, że „Kongres nie wyda żadnej ustawy dotyczącej ustanowienia obowiązkowej religii

²⁰ US Bureau of Justice Statistics – 663.100 osób w więzieniach lokalnych na dzień 30.06.2022 r., 986.400 osób w więzieniach stanowych na dzień 31.12.2022 r., 158.600 osób w więzieniach federalnych na dzień 31.12.2022 r. Ponadto więźniowie przebywają w więzieniach Indian Country (2250 osób w 2022 r.), zob. <https://www.prisonstudies.org/country/united-states-america> [dostęp: 20.03.2024].

²¹ Na 2019 r. rozkład miejsc wyglądał następująco: 907.700 w lokalnych więzieniach, ok. 1.121.402 pojemności operacyjnej w więzieniach stanowych, 134.133 pojemności nominalnej w więzieniach federalnych, zob. <https://www.prisonstudies.org/country/united-states-america> [dostęp: 20.03.2024].

²² 3163 więzienia lokalne w 2014 r., 1190 państwowych zakładów karnych w 2005 r., 102 federalne zakłady karne w 2005 r., zob. <https://www.prisonstudies.org/country/united-states-america> [dostęp: 20.03.2024].

²³ Zob. <https://www.prisonpolicy.org/global/2024.html> [dostęp: 11.07.2024].

²⁴ The Bill of Rights, <https://www.archives.gov/milestone-documents/bill-of-rights> [dostęp: 23.02.2024].

²⁵ The Constitution of the United States of America, https://www.heritage.org/constitution?gad_source=1&gclid=Cj0KCQiA5-uuBhDzARIsAAa21T-33iCzti1fOjQeWW-zkaNBHZGdCDRJckaIu82PFxNIPEV6qq6WCd4aAmGgEALw_wcB [dostęp: 25.02.2024].

lub zakazującej swobodnego jej wyznawania, lub ograniczającej wolność słowa lub prasy [...]”²⁶. Ze względu na tę poprawkę, stanowe i federalne zakłady karne muszą zapewnić osadzonemu określone prawa dotyczące praktykowania religii. Wśród tych praw znajduje się możliwość gromadzenia się na nabożeństwach religijnych, uczestniczenia w nabożeństwach różnych wyznań, przyjmowania wizyt duchownych, prowadzenia korespondencji z przywódcami religijnymi, przestrzegania przepisów żywieniowych, zmiany nazwiska oraz uzyskiwania, noszenia i używania akcesoriów religijnych. Wszystkie te prawa nie mogą jednak przeważać nad względami bezpieczeństwa instytucji²⁷.

Wiele, istotnych z punktu widzenia niniejszego opracowania, spraw sądowych, które dostarczają aktualnych wytycznych dotyczących praktykowania religii w amerykańskich więzieniach, zostało rozstrzygniętych już w latach sześćdziesiątych i siedemdziesiątych XX w. Od tego czasu kwestie prawne dotyczące więźniów religijnych rzadko trafiały do sądów. Do najważniejszych spraw w tym okresie należały: rozstrzygnięcie w sprawie Fulwood przeciwko Clemmerowi (1962²⁸), Cooper przeciwko Pate (1964²⁹) i Cruz przeciwko Beto (1972³⁰). W sprawie Fulwood Sąd Federalny Stanów Zjednoczonych dla Dystryktu Kolumbii orzekł, że funkcjonariusze więzienni muszą uznać wiarę muzułmańską za legalną religię i nie mogą ograniczać praw więźniów, którzy chcą odprawiać nabożeństwa. W sprawie Cooper przeciwko Pate Sąd Najwyższy USA uznał, że funkcjonariusze więzienni muszą dołożyć wszelkich starań, aby traktować członków wszystkich grup religijnych jednakowo, chyba że mogą wykazać, że zasadnie jest postąpić inaczej w określonej sprawie względem danej religii czy wyznania. W sprawie Cruz przeciwko Beto dotyczącej więźniów religijnych, która trafiła do Sądu Najwyższego USA, orzeczono, że odmowa więźniowi buddyjskiemu prawa

²⁶ „Congress shall make no law respecting an establishment of religion, or prohibiting the free exercise thereof; or abridging the freedom of speech, or of the press; or the right of the people peaceably to assemble, and to petition the Government for a redress of grievances”.

²⁷ Zob. <https://journals.openedition.org/assr/22748> [dostęp: 10.07.2024].

²⁸ Fulwood v. Clemmer 206 F. Supp. 370 (D.D.C. 1962), <https://law.justia.com/cases/federal/district-courts/FSupp/206/370/1423979/> [dostęp: 18.06.2024].

²⁹ Cooper v. Pate 378 U.S. 546 (1964), <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/378/546/> [dostęp: 18.06.2024].

³⁰ Cruz v. Beto 405 U.S. 319 (1972), <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/405/319/> [dostęp: 19.06.2024].

do praktykowania wiary w sposób porównywalny do praktykowania innej religii jest dyskryminacją i naruszeniem Konstytucji USA. Jednak nie wszystkie sprawy sądowe dotyczące religii zostały rozstrzygnięte na korzyść osadzonych. W 1977 r. sąd federalny orzekł w sprawie Theriault przeciwko Carlsonowi³¹, że Pierwsza Poprawka nie chroni tak zwanych „religii”, które są oczywistymi fikcjami, które mają tendencję do kpiny z ustalonych instytucji i których członkom brakuje tzw. szczerości religijnej. Sprawa i zapadłe w niej rozstrzygnięcie była istotna, ponieważ jako jedna z pierwszych, odwróciła kierunek pozytywnych decyzji wydawanych na rzecz praw religijnych więźniów.

Należy zauważyć, że w oparciu o przywołane powyżej sprawy, sądy amerykańskie mają trudne zadanie, gdy proszone są o dokonanie wyboru pomiędzy uzasadnionymi interesami osadzonych a sprawnym i zgodnym z prawem działaniem zakładu karnego. Orzekając w takich sprawach, sądy opierają się obecnie na „teście równowagi”, który pomaga im zdecydować, w jaki sposób należy rozważyć sprzeczne lub sporne kwestie. O wprowadzeniu testu zdecydował Sąd Najwyższy Stanów Zjednoczonych w 1987 r. w sprawie Turner przeciwko Safley³². Test składa się z czterech pytań: 1) Czy istnieje ważny związek pomiędzy rozporządzeniem ograniczającym praktyki religijne a uzasadnionym interesem resocjalizacyjnym? 2) Czy osadzeni mają możliwość korzystania ze swoich praw w inny sposób? 3) W jakim stopniu umożliwienie osadzonemu korzystania z przysługujących im praw wpłynie na innych przebywających w zakładzie karnym? 4) Czy dostępne są alternatywne rozwiązania, które uwzględniają oba interesy?

Sąd Najwyższy orzekł również w sprawie Turner przeciwko Safley, iż w przyszłych rozstrzygnięciach dotyczących osadzonych i ich konstytucyjnych praw, należy zastosować „test równowagi” oraz że zasady zakładu karnego ograniczające konstytucyjne prawa osadzonych są ogólnie akceptowalne, jeśli są w uzasadniony sposób powiązane z uzasadnionymi interesami więziennymi i względami resocjalizacyjnymi. To orzeczenie Sądu Najwyższego zostało potwierdzone następnie w 1987 r. w innej sprawie dotyczącej religii,

³¹ Theriault v. Carlson, 353 F. Supp. 1061 (N.D. Ga. 1973), <https://law.justia.com/cases/federal/district-courts/FSupp/353/1061/2344796/> [dostęp: 20.06.2024].

³² Turner v. Safley, 482 U.S. 78 (1987), <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/482/78/> [dostęp: 20.06.2024].

O'Lone przeciwko Estate of Shabazz³³, kiedy orzeczono, że pozbawienie więźnia udziału w nabożeństwach religijnych ze względu na „uzasadnione interesy penologiczne” nie stanowi naruszenia Pierwszej Poprawki do Konstytucji USA.

Test Turnera obowiązywał do 1993 r., kiedy Kongres opracował kolejną ustawę, która miała przywrócić pewne wolności religijne wszystkim Amerykanom, zwaną ustawą o wolności i przywróceniu religii (RFRA³⁴). Ustawa została uchwalona i podpisana w listopadzie 1993 r. Zgodnie z RFRA ograniczenia wolności religijnej w więzieniach i zakładach karnych będą utrzymywane w mocy tylko wtedy, gdy rząd będzie w stanie wykazać, że ograniczenia służą „ważnemu interesowi rządu”. Ponadto RFRA wymagała, aby przedmiotowe ograniczenie religijne było „najmniej restrykcyjnym środkiem wspierania tego interesu”. Jednakże w 1997 r. w sprawie City of Boerne przeciwko Flores³⁵ Sąd Najwyższy Stanów Zjednoczonych orzekł, że RFRA jest niezgodna z Konstytucją USA, ponieważ nie utrzymuje niezbędnego podziału władzy w rządzie federalnym. Tym orzeczeniem władze więzienne powróciły do wytycznych przedstawionych i przyjętych w teście Turnera.

Najnowsze orzeczenie prawne związane z religią w ramach korekt zostało wydane w 2000 r. Ustawa o użytkowaniu gruntów religijnych i osobach zinstytucjonalizowanych (RLUIPA³⁶) została przyjęta jednogłośnie zarówno w Senacie Stanów Zjednoczonych, jak i w Izbie Reprezentantów w lipcu 2000 r., a później podpisana przez prezydenta Billa Clintona. Ustawa gwarantuje między innymi, że osoby przetrzymywane w instytucjach rządowych, takich jak więzienia, są chronione w praktykowaniu wiary.

RLUIPA zabrania stosowania przepisów, które znacznie obciążają wykonywanie praktyk religijnych przez kościoły lub inne zgromadzenia lub instytucje religijne, w przypadku braku najmniej restrykcyjnych środków promowania ważnego interesu rządowego. Ponadto RLUIPA zabrania przepisów dotyczących strefowania i wyznaczania punktów orientacyjnych, które:

³³ O'Lone v. Estate of Shabazz, 482 U.S. 342 (1987), <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/482/342/> [dostęp: 23.06.2024].

³⁴ The Religious Freedom Restoration Act of 1993, Pub. L. No. 103-141, 107 Stat. 1488, <https://www.congress.gov/bill/103rd-congress/house-bill/1308> [dostęp: 09.07.2024].

³⁵ Zob. <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/521/507/> 521 U.S. 507 (1997) [dostęp: 18.06.2024].

³⁶ The Religious Land Use And Institutionalized Persons Act, <https://www.justice.gov/crt/title-42-public-health-and-welfare>; <https://www.justice.gov/crt/religious-land-use-and-institutionalized-persons-act> [dostęp: 26.06.2024].

1) traktują kościoły lub inne zgromadzenia lub instytucje religijne na mniej niż równych warunkach ze zgromadzeniami lub instytucjami świeckimi; 2) dyskryminują jakiekolwiek zgromadzenia lub instytucje ze względu na religię lub wyznanie; 3) całkowicie wykluczają zgromadzenia religijne z jurysdykcji; 4) bezpodstawnie ograniczają zgromadzenia, instytucje lub struktury religijne w jurysdykcji³⁷.

Departament Sprawiedliwości USA może zbadać domniemane naruszenia RLUIPA i wnieść pozew w celu wyegzekwowania ustawy. Osoby fizyczne, domy modlitwy i inne instytucje religijne mogą również wnieść pozew do sądu federalnego lub stanowego w celu wyegzekwowania gwarancji wynikających z RLUIPA³⁸.

4. RELIGIA W WIĘZIENIACH: 50-STANOWE BADANIE KAPELANÓW WIĘZIENNYCH³⁹

W ankiecie przeprowadzonej w 50-ciu stanach USA zapytano kapelanów więziennych zatrudnionych w jednostkach penitencjarnych⁴⁰ o ich codzienną rolę w więzieniu, satysfakcję z pracy, o zadania, które zajmują najwięcej czasu, oraz, jak oceniają wolontariuszy służących osadzonemu [Pierzchała 2015, 245-58]. W drugiej części ankiety zapytano o ich poglądy na temat więzienia, mocne i słabe strony systemu penitencjarnego, jakość i zakres programów resocjalizacji oraz możliwe sposoby redukcji kosztów więziennictwa.

Respondentami byli głównie mężczyźni w średnim wieku, rasy białej, i w większości (62%) posiadający wykształcenie wyższe. Zdecydowaną większość kapelanów więziennych (85%) stanowili chrześcijanie, w tym około siedmiu na dziesięciu to protestanci (71%). Z perspektywy zawodowych kapelanów więziennych, amerykańskie więzienia stanowe są pełne różnych form aktywności religijnej. Większość wskazała, że miała dużo bezpośredniego kontaktu z więźniami. Do ich obowiązków należało prowadzenie

³⁷ Zob. <https://www.justice.gov/crt/place-worship-initiative-what-rluipa> [dostęp: 30.06.2024].

³⁸ Zob. <https://www.justice.gov/crt/religious-land-use-and-institutionalized-persons-act> [dostęp: 27.06.2024].

³⁹ Religion in Prisons: A 50-State Survey of Prison Chaplains, <https://www.pewresearch.org/religion/2012/03/22/prison-chaplains-exec/> [dostęp: 23.06.2024].

⁴⁰ W języku angielskim: *professional prison chaplains*.

nabożeństw, zajęć religijnych i poradnictwo duchowe. Około połowa respondentów (48%) była zatrudniona na stanowisku kapelana więziennego dłużej niż 10 lat i większość (73%) wskazała, że ich satysfakcja z pracy była na wysokim poziomie. Prawie wszyscy kapelani (92%) twierdzili, że ich praca obejmowała osobiste prowadzenie nabożeństw, nauczanie religii i sesje poradnictwa duchowego. Prawie wszyscy ankietowani (93%) stwierdzili również, że współtworzyli i organizowali programy religijne. Większość ankietowanych (61%) pozytywnie oceniła funkcjonowanie oraz działanie zakładów karnych, w których wykonywała posługę religijną, ponieważ uważała, że system karny ma pozytywny wpływ na więźniów. 34% uważało, że system wymaga poważnych zmian, a 5% stwierdziło, że należy go całkowicie zmienić. W przeważającej mierze kapelani więzienni uważali doradztwo religijne i inne programy oparte na wierze za bardzo istotny aspekt resocjalizacji więźniów. Prawie trzy czwarte kapelanów (73%) twierdziło, że uważają dostęp do programów związanych z religią w więzieniu za „absolutnie krytyczny” dla efektywnej i pozytywnej resocjalizacji więźniów. A 78% twierdziło, że uważa wsparcie ze strony grup religijnych po wyjściu więźniów z więzienia za absolutnie krytyczne dla pomyślnej resocjalizacji i prawidłowego powrotu więźniów do społeczeństwa. Spośród kapelanów pracujących w więzieniach, które mają programy rehabilitacji lub reintegracji związane z religią, ponad połowa (57%) twierdziła, że jakość takich programów poprawiła się w ciągu ostatnich trzech lat, a sześciu na dziesięciu (61%) twierdziło, że udział w takich programach wzrósł.

Znacząca mniejszość ankietowanych kapelanów podała, że ekstremizm religijny jest wśród więźniów „bardzo powszechny” (12%) lub „dość powszechny” (29%). Z badań wynikało, że dotyczy on przede wszystkim więźniów muzułmańskich oraz wyznawców religii pogańskich (politeistycznych) [Barner-Barry 2005, 107]. Ponad siedmiu na dziesięciu (73%) kapelanów więziennych twierdziło, że próby samo nawracania lub nawracania innych więźniów przez więźniów są albo bardzo powszechne (31%) albo dość powszechne (43%). Około trzech czwartych kapelanów twierdziło, że w więzieniach, w których byli zatrudnieni, dochodzi do bardzo częstych (26%) lub częstych (51%) zmian wyznania (konwersji) wśród więźniów. Wielu ankietowanych zgłaszało wzrost liczby muzułmanów i protestanckich chrześcijan (konwertytów), w szczególności w wyniku zmiany wyznania.

Podsumowując, kapelani więzienni w systemie penitencjarnym w USA pełnili i pełnią rolę nie tylko duszpasterzy, ale także mentorów i współpra-

owników w procesie resocjalizacji, pomagając skazanym odnaleźć nową ścieżkę życiową i reintegrować się ze społeczeństwem. Rola duchowieństwa w procesie resocjalizacji w Stanach Zjednoczonych jest wieloaspektowa bowiem odnosi się do procesu, w wyniku którego jednostki przechodzą transformację swojej tożsamości, przekonań i zachowań, aby dostosować się do nowych norm i ról społecznych. Skuteczność duchowieństwa w procesie resocjalizacji można przypisać jego wyjątkowej pozycji zaufania i autorytetu, zdolności do udzielania bezwarunkowego wsparcia oraz zaangażowaniu w przemianę i odkupienie jednostek. Obecność duchownych w zakładach karnych podkreśla znaczenie uwzględnienia duchowych i moralnych wymiarów resocjalizacji, obok aspektów psychologicznych i praktycznych [Nikołajew 2019, 178].

Kapelani więzienni i przedstawiciele różnych religii oraz wyznań często współpracują ze sobą w procesie resocjalizacji skazanych w Stanach Zjednoczonych [Lewandowski i Bumgarner 2020, 653-54]. Wielowyznaniowość w amerykańskich więzieniach jest odzwierciedleniem pluralistycznego społeczeństwa, a współpraca między przedstawicielami różnych tradycji religijnych ma na celu wsparcie skazanych w ich duchowym i moralnym rozwoju. Duchowni różnych wyznań mogą wspólnie organizować wydarzenia, warsztaty i sesje terapeutyczne, które są otwarte dla wszystkich skazanych, niezależnie od ich przekonań religijnych. Takie działania mają na celu nie tylko rozwój duchowy, ale również promowanie tolerancji, zrozumienia i współpracy między osobami o różnych tłach kulturowych i światopoglądach religijnych. Współpraca ta może również obejmować działania na rzecz poprawy warunków życia w więzieniach, walkę z dyskryminacją oraz promowanie praw człowieka i godności osobistej skazanych⁴¹.

ZAKOŃCZENIE

Utworzenie więzień i zakładów penitencjarnych było ideą religijną, która pozwalała przestępcy uzyskać pokutę za swoje zbrodnie, zadośćuczynić Bogu oraz nawrócić się w warunkach izolacji będąc odseparowanym od innych osób. Jest to szczególnie istotne w przypadku osób skazanych na karę

⁴¹ Zob. <https://orca.cardiff.ac.uk/id/eprint/29120/1/Chaplaincy%20Report%20Final%20Draft%20%283%29.pdf> [dostęp: 29.06.2024].

dożywotniego lub wieloletniego pozbawienia wolności, ponieważ prognoza długoletniej izolacji może powodować wystąpienie zachowań agresywnych [Nowakowski i Przybyła 2024, 99-118; Machel 2003, 194-96].

Duchowni i instytucje religijne od dawna kojarzone są z praktyką korekcyjną. Połączenie podmiotów religijnych z odizolowaniem i nawróceniem przestępcy rozpoczęło się na wiele lat przed wynalezieniem instytucji więzienia w obecnym jej znaczeniu. Proces ten był kontynuowany wraz z rozwojem filozofii penitencjarnej ukierunkowanej na pokutę, a w czasach nowożytnych służy pomocy osadzonym, którzy podczas pobytu w więzieniu próbują praktykować i rozwijać swoją wiarę. Kapelani więzienni i inni „przedstawiciele wiary”, zawsze byli głównym kanałem przekazywania i szerzenia wyznań w zakładach karnych.

Dzisiejszy kapelan to zazwyczaj wykształcona i wszechstronnie wykwalifikowana osoba, powszechnie akceptowana zarówno przez osadzonych, jak i personel zakładów karnych. Kapelani pełnią różnorakie funkcje. Ich głównym zadaniem jest zarządzanie programami religijnymi oraz zapewnienie opieki duszpasterskiej więźniom i pracownikom instytucji penitencjarnych. W przeszłości do powszechnych obowiązków kapelanów należało świadczenie nabożeństw, doradzanie więźniom w rozwiązywaniu problemów i przekazywanie im „złych wieści” z domu lub od władz więziennych.

W Stanach Zjednoczonych możliwość praktykowania religii, nawet w przypadku osób odbywających karę pozbawienia wolności, jest wspierane przez regulacje prawa stanowego i federalnego, jednakże w każdym przypadku, prawo to nie może zakłócać bezpieczeństwa instytucji więziennej. Praktyki religijne nie przybierają już wyłącznie formy doświadczeń judeo-chrześcijańskich. W wielu instytucjach penitencjarnych obecne są różne grupy wyznaniowe, a każda z nich ma własną formę praktyk religijnych.

Obecnie, wiele zabytkowych zakładów karnych jest odnawianych lub niestety burzonych, jeżeli ich stan nie pozwala na rewitalizację lub modernizację. Te, które mogą dostać „nowe życie”, zastępowane są obiektami zaprojektowanymi z myślą o lepszej obserwacji i bezpieczeństwie osadzonych oraz personelu więziennego. Należy jednak pamiętać, że początkowy wpływ religii na filozofię i projekt budowy oraz funkcjonowania więzienia jako zakładu dla skruszonych z pewnością pozostanie na zawsze w historii więziennictwa.

W USA, gdzie system penitencjarny często kładzie nacisk na koncepcję sprawiedliwości naprawczej, duchowni odgrywają kluczową rolę w procesie „leczenia ran społecznych” i osobistych, które mogły powstać w wyniku

popęłnienia przestępstwa. Poprzez programy oparte na wartościach duchowych i religijnych, duchowni starają się przywrócić skazanym poczucie własnej wartości i odpowiedzialności za swoje działania. Działania te mogą obejmować indywidualne oraz grupowe sesje terapeutyczne, studiowanie tekstów religijnych, udział w ceremoniach i obrzędach, a także pomoc w planowaniu życia po opuszczeniu murów więziennych. Współpraca z duchownymi może również pomóc skazanym w utrzymaniu więzi z rodziną i społecznością, co jest istotnym elementem resocjalizacji. Warto zauważyć, że obecność duchownych w więzieniach nie ogranicza się tylko do wsparcia skazanych, ale również obejmuje pracę z personelem więziennym i wolontariuszami, tworząc środowisko sprzyjające zmianie i rozwojowi.

PIŚMIENNICTWO

- Barner-Barry, Carol. 2005. *Contemporary paganism. Minority religions in a majoritarian America*. New York: Palgrave Macmillan publishing.
- Brook, Carolyn. 2015. „Imprisonment and economic marginality.” W *Marginality & Condemnation. A critical introduction to criminology*, red. Carolyn Brooks, i Bernard Schissel, 3rd ed., 194-220. Nova Scotia: Fernwood Publishing.
- de Beaumont, Gustave, i Alexis de Tocqueville. 2018. *On the Penitentiary System in the United States and its Application to France. The Complete Text*. Springer publishing.
- Goffman, Erving. 2006. „Charakterystyka instytucji totalnych.” W *Współczesne teorie socjologiczne*, red. Aleksandra Jasińska-Kania, Lech M. Nijakowski, Jerzy Szacki, i in., 316-32. Warszawa: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Hart, Curtis W., i M. Div. 2010. „Present at the Creation: The Clinical Pastoral Movement and the Origins of the Dialogue Between Religion and Psychiatry.” 49, nr 4:536-46.
- Johnston, Helen. 2016. „Prison histories, 1770s-1950s: Continuities and contradictions.” W *Handbook on Prisons*, red. Yvonne Jawkes, Ben Crewe, i Jamie Bennett, 18-32. London: Routledge publishing.
- Lewandowski, Carla, i Jeffrey B. Bumgarner. 2020. *Criminal justice in America. The encyclopedia of crime, law enforcement*, vol. 2. Santa Barbara: Bloomsbury publishing.
- Machel, Henryk. 2003. *Więzienie jako instytucja karna i resocjalizacyjna*. Gdańsk: Arche.
- Matwiejuk, Jarosław. 2019. „Duszpasterstwo w systemie penitencjarnym Federacji Rosyjskiej.” *Studia z Prawa Wyznaniowego* t. 22, 153-71. <https://doi.org/10.31743/spw.5281>
- Niedźwiecka, Monika. 2019. „Monitoring jako środek zwiększający poziom bezpieczeństwa w zakładach karnych.” *Probacja* 4:89-118.
- Nowakowski, Krzysztof, i Magdalena Przybyła. 2024. „Stosowanie i doświadczanie agresji pośredniej w warunkach izolacji penitencjarnej.” *Probacja* 1:99-118. <https://doi.org/10.5604/01.3001.0054.4150>

- Nikołajew, Jerzy. 2019. „Związki wyznaniowe i jednostki samorządu terytorialnego jako podmioty współdziałające w wykonywaniu orzeczeń karnych.” *Studia z Prawa Wyznaniowego* t. 22, 173-89. <https://doi.org/10.31743/spw.5484>
- Pierzchała, Kazimierz. 2015. „Posługa religijna kapelana więziennego w percepcji osadzonych w świetle badań własnych.” *Resocjalizacja Polska* 10:245-58.
- Whitehead, John T., Mark Jones, i Michael C. Braswell. 2008. *Exploring Corrections in America*. Newark: Matthew Bender & Company publishing.

Rys historyczny, rola i znaczenie kapelana – przywódca duchownego w więziennictwie na przykładzie USA

Abstrakt

Celem artykułu jest scharakteryzowanie roli i znaczenia kapelana – przywódcy duchowego dla osób skazanych – w procesie wykonywania izolacyjnej kary pozbawienia wolności w USA. W swojej warstwie metodologicznej artykuł ma formę przeglądową i opiera się o analizę źródeł anglojęzycznych, w tym wybranych orzeczeń sądów amerykańskich, w których wielowymiarowo, podejmowana była tytułowa problematyka.

Słowa kluczowe: USA; przywódca duchowny; wolność sumienia i wyznania; system penitencjarny; kapelan więzienny; kapelan.

Historical Outline, Role and Importance of the Chaplain – Clergy Leader in the Prison System Using the Example of the USA

Abstract

The aim of the article is to characterize the role and significance of chaplains – spiritual leaders for convicted individuals – within the process of serving an isolation-based prison sentence in the United States. Methodologically, the article takes a review-based approach and relies on an analysis of English-language sources, including selected rulings of American courts, in which the titular issue has been explored from a multidimensional perspective.

Keywords: USA; clergy leader; freedom of conscience and religion; penitentiary system; prison chaplaincy; chaplain.

Information about Author: DR. GRZEGORZ SKROBOTOWICZ – The John Paul II Catholic University of Lublin; correspondence address: Al. Raławickie 14, 20-950 Lublin, Poland; e-mail: grzegorz.skrobotowicz@kul.pl; <https://orcid.org/0000-0002-0882-0236>